

З українського життя в Москві.

(Сторінка зі спогадів).

(Присвячується світлій пам'яті М. Дикого, С. Петлюри та О. Саліковського).

З нагоди 10-ліття української еміграції, коли підраховуються підсумки еміграційного життя, необхідно згадати не злим, тихим словом тих видатних українських діячів, що вже відійшли від нас, склавши своє життя на чужині, поза межами своєї батьківщини. Стоїть навести лише самі імена цих небіжчиків з кола української еміграції, щоб зрозуміти всю величину тої втрати, яку понесло українське громадянство в цілості: др. М. Дикий († 11/IV 1919 р. в Станиславові), др. І. Липа († 13/XI 1923 р. у Винниках під Львовом), інж. Г. Сидоренко († 6/II 1924 р. в Празі), др. В. Совачів († 3/V 1924 р. коло Підлютого в Карпатах), П. Чижевський († 17/IV 1925 р. в Женеви), О. Саліковський († 22 XI 1925 р. у Варшаві), С. Петлюра († 25/V 1926 р. в Парижі), проф. В. Коваль († 21/III 1927 р. в Празі), — всі вони в тій чи іншій мірі прислужилися українській справі та визвольній боротьбі за Україну. Оглядаючи духовим зором життя й працю цих незабутніх діячів, воскрешаю в своїй пам'яті деякі моменти з їх життя, які, на мою думку, слід зафіксувати, як матеріал для майбутніх істориків українського національного руху.

На цей раз хочу поділитися з читачами своїми спогадами про діяльність М. Дикого, О. Саліковського та С. Петлюри в українській колонії в Москві.

М. Дикий по закінченню медичного відділу московського університету почав працювати, як лікар, у Москві, де скоро придбав велику популярність, як спеціаліст внутрішніх хоріб. Практика його в Москві, а особливо в курорті Есентуках на Кавказі, куди він що літа виїздив, давала Дикому солідний зарібок, так що він мав можливість придбати в Москві будинок, і тут не раз відбувалися тісніші збори української колонії чи для вислухання інформацій якогось „високого“ гостя, що прибув до Москви з України, чи для обміркування тих питань, що їх висували тоді на порядок дня потреби національного життя української колонії в Москві.

Треба сказати, що українська колонія в Москві була досить численна: тут були й професори, й учителі, лікарі, адвокати, артисти й т. и., а головне — студентська молодь, яку притягала до себе Москва не тільки завдяки високому рівню науки як в університеті, так і в різних фахових школах, але й завдяки існуванню там цілої низки доброчинних установ, які давали можливість побирати науку незможним студентам.

Патріярхом української кольонії в Москві, як найстаріший віком, уважався Ю. Цвітковський, колишній член київської „Старої Громади“, який поплатився за своє українофільство висилкою з Києва за межі України. В 1907 р. Цвітковський заняв у Москві посаду директора Олександрівської комерційної школи та з молодечим запалом упірнув у життя української кольонії. *)

Тому, що через численність української кольонії ставало щораз трудніше збиратися в приватному помешканні, не наражаючи господаря помешкання на різні неприємности з боку поліції за нелегальне зборище, ініціативна група взялася клопотатися перед московською адміністрацією про дозвіл на відкриття клубу „Українська Хата“. А що адміністрація не дала дозволу на клуб, то вирішено заложити музично-співоче товариство „Кобзарь“; серед його фундаторів були, між иншим, М. Дикий і Ю. Цвітковський. Після різних перешкод статут „Кобзаря“ затверджено 1911 р., і під покришкою цього товариства розпочалася робота в напрямі пробудження національної свідомости серед численної української кольонії в Москві. Але ще перед тим гурток Українців утворив „Комітет по упорядкуванню Шевченківських свят у Москві“ з нагоди 50-ліття з дня смерті Шевченка.

На чолі цього Комітету став академик Хведор Корш, Москаль з походження, але щирий приятель українського народу. Він був надзвичайний мовознавець. Він добре также розмовляв і писав по-українському (між иншим і вірші, які підписував Хв. Корж). Недаром відомий російський історик В. Ключевський якось висловився, що акад. Корш був головним секретарем підчас Вавилонського стовпища.

На Шевченківські свята в Москві відгукнулася не тільки українська кольонія й уся інтелігентна Москва, але й Україна, Галичина й Буковина, бо Москва, здається, була єдиним місцем на всьому просторі б. російської імперії, де адміністрація доброзичливо поставилася до ювілейного свята Шевченка. Серед численних привітань, виголошених українською мовою на цьому святі, особливо зворушливою була промова письменниці Л. Яновської, що приїхала вітати свято від імени киян, яким було заборонено належно відсвяткувати 50-ті роковини з дня смерті великого кобзаря України. Після того, як застигли громові оплески на промову Яновської, Корш, що головував на святі, звернувся до присутніх з такими словами: „Я думаю, що висловлю настрій зборів, коли дозволю собі нестримані ваші оплески пояснити не тільки як ознаку вашої прихильности до промовниці, але й як ознаку вашого співчуття до киян, делегаткою від котрих приїхала до нас про-

*) Помер у Москві 6/VIII 1913 р.

мовниця, і тому прохаю делегатку, як повернеться до Київа, передати киянам від москвичів щирий привіт і глибоке співчуття їхньому горю“.

Шевченківські свята в Москві закінчилися ювілейною виставою „Назар Стодоля“ з концертним віділом, в яких брали участь найкращі артисти імператорського Великого театру в Москві з гостинним виступом М. Садовського та М. Лисенка.

Тодіж таки, в 1911 р. зорганізувалася українська секція при російським „Товаристві славянської культури“, в якій найактивнішу участь брали С. Петлюра й О. Саліковський, що в тому році оселилися в Москві. Крім того Петлюра завжди виступав з літературними рефератами на вечірках товариства „Кобзарь“, а головне — вмів втягнути молодь після закінчення офіційної програми цих вечірок в обговорення різних справ національного характеру так, що дискусія нерідко тяглася до самого світу. Додам, що першим головою т-ва „Кобзарь“ був адвокат С. Хвостов, який за Української Держави був у Києві сенатором (в 1919 р. його забили большевики). Однак головне діло, яке припало в уділі С. Петлюрі та О. Саліковському з доручення українського громадянства в Москві, це було редагування нового часопису „Украинская Жизнь“, присвяченого українським справам, що почав виходити з січня 1912 р. російською мовою.

Обидва редактори з захопленням віддалися цій праці й зуміли притягнути до участі в журналі видатних учених і публіцистів не тільки Українців, але й чужинців — Москалів (акад. Х. Корш, А. Луначарський, М. Горький та ин.), Поляків (проф. Бодуен-де-Куртене, Л. Васілевський), то що.

„Украинскую Жизнь“ прихильно зустрінуло все українське громадянство, серед якого комплектувалися „друзі“ цього журналу, що підтримували своїми датками його видання.

Коли О. Саліковський виїхав до Ростова на Дону, щоб редагувати щоденний часопис „Приазовскій Край“ (в 1913 р.), то С. Петлюра залишився єдиним редактором „Укр. Ж.“ і ця робота забиравала у нього увесь вільний час від службової праці в одному транспортному товаристві.

З початком великої світової війни, як відомо, на Україні підпали забороні всі українські часописи, отже „Укр. Ж.“ залишилася єдиним органом, який стояв на сторожі українських змагань та детально реєстрував у „хроніці“ як національний рух на Україні, так і ті репресії, що їх зазнавав цей рух з боку російської адміністрації. Згодом серед українського громадянства в Москві виникла думка про засновання українського часопису в Москві, і тут до реалізації цієї думки, що вилилася у виданню тижневика „Промінь“, причинився др. М. Дикий своєю матеріальною допомогою.

Не можу не згадати ще одної великої заслуги редакції „Укр. Ж.“, а саме виготовлення двох надзвичайно цінних книжок — „Український вопрос“ і „Галичина, Буковина и Угорская Русь“, які вийшли накладом видавництва „Задруга“. Спільниками цього видавництва були деякі Українці, в тім С. Петлюра та О. Саліковський.

З переїздом С. Петлюри на фронт, де він заняв посаду заступника уповноваженого Всеросійської Земської Спільки, на чолі редакції „Укр. Ж.“ знову став О. Саліковський. Невдовзі, в зв'язку зі світовою війною українська колонія підняла на себе ще одну справу. Тому, що до Москви стали прибувати з фронту ранені Українці-воєни, а через Москву відправлялися на Сибір полонені Галичане та жертви російської окупаційної влади в Галичині, українська колонія в Москві взяла на себе турботи про цих жертв війни й з цією метою утворила спеціальне товариство, в якому діяльну участь брали М. Дикий і О. Саліковський. Між иншим, др. Дикий був одним із лікарів у тому шпиталю, який влаштувало товариство „Кобзарь“.

Як тільки до Москви дійшла вістка про революцію в Петербурзі, українське громадянство в Москві зорганізувало величаву маніфестацію з українським прапором біля пам'ятника М. Гоголю на бульварі його імені та повело національно-просвітню роботу серед українських воєників, розташованих по московських касарнях.

Колиж у Києві утворилася Центральна Рада, українське громадянство в Москві з великим ентузіазмом зустрінуло вістку про це й вирішило зорганізувати й собі Українську Раду з представників усіх українських товариств у Москві, як допомоговий орган Центральної Ради. На чолі цієї Української Ради став О. Саліковський.

З пробудженням національного життя на Україні почала з кожним днем рідшати українська колонія в Москві: С. Петлюра з фронту відїхав до Києва для участі у Військовому Комітеті, з початком жовтня 1917 р. відїхав тудиж О. Саліковський на посаду Київського Губерніяльного Комісара, а трохи згодом М. Дикий, який від квітня 1918 р. заняв у Києві посаду директора благодійних установ ім. Дехтерьова.

С. Петлюрі й О. Саліковському доля судила взяти на себе активну участь в будівництві Української Держави, пережити багато радісних моментів, які припадають в уділі творцям нового життя, та невпинно продовжувати боротьбу з окупантами України й підчас тяжкого перебування на еміграції.

Несподівана смерть М. Дикого на службі рідному народові (він перед наступом большевиків у січні 1919 р. виїхав до Станиславова, де заняв посаду лікаря військової окружної лічниці, і там помер, заразившись плямистим тифом), передчасна смерть О. Саліковського, що мав у своєму розпоряд-

женню на еміграції лише одну зброю—гостре перо— в боротьбі за краєду долю своєї батьківщини, та мученицька смерть С. Петлюри, що впав від кулі наймита московських окупантів, покладають на нас живих — обов'язок свято берегти пам'ять цих поляглих за українську державність та стійко зберігати й плекати традиції боротьби за волю й незалежність Соборної України.

Ст. Сірополько.

Петька Клин, нальотчик.

I.

Злодії виповіли війну денікінській поліції в Одесі. Війну відкрити. Ніколи одесити не мали ліпшої забави.

Молдаванка, Романівка, портові околиці і інші передмістя великого (на той час майже міліонового) міста зароїлися від невеличких груп блідих, часто в елегантних френчах муштин. Були опоясані лентами набойів і мали рушниці, хоч звикли частіше уживати револьверів. Усадовилися в амбразурах вікон, в піддахах, в брамах, за кольонками ганків, за пнями акацій (більшість акацій була вже зрубана на паливо підчас різних революцій) і зустрічали раптовим скаженим обстрілом неслівлив відділи денікінської поліції з великими бляхами на каплоухих картузах і довгих, як спідниця, чорних шинелях. Кажали, що злодії мали опанувати місто і раз на завжди розгромити його. А може і встановити в місті свою владу.

Сього було за багато і для безталанної адміністрації денікінців: кількатисячним відділам поліції, набраної з утікачів з цілої України та з кількох чисто російських формацій, наказано було оточити непокірні передмістя (де по заході сонця взагалі боялися показуватись золоті наплечники) і, крок за кроком посуваючися, очистити від непевних елементів.

Відділи поліції зустріли кулемети і вогонь добре організованих партизанів. Певна владна пиха запанувала межі злодіями від кільканадцяти останніх місяців: вони використовували місто, поділивши його на ділянки, стрижути міщан регулярно, як стадо овець. Серед тисяч „блатаків“ найбільше вирізнялася і верховодила група „нальотчиків“, що працювали майже завжди без помічників, входячи з револьвером до помешкання і відбираючи все цінне від його переляканих мешканців. До тисячі нальотів відбувалося в протягу однієї ночі. Підпольна тоді большевицька партія трактувала з нальотчиками про поділ влади на випадок повстання проти білих, — і злодії вимагали на випадок повстання права мати своїх представників